

Gündelik Yaşam Dünyasından Hareketle Toplumsal Dünyada İletişim ve Sunum Üzerine Bir İnceleme*

A Review on Communication and Presentation in the Social World Based on the
Everyday Life-World

Güliden DEMİR**

Derleme Review Article

Başvuru Received: 23.02.2024 ■ Kabul Accepted: 30.09.2024

ÖZ

Bireyin kendisine ve başkalarına yönelik algısının oluşumunda, toplumsal dünyada kurduğu sayısız özneler-arası ilişkinin etkisinin olduğu değerlendirilmektedir. Bu algı, hem varoluşsal olarak ait olduğu gruplar hem de ilgililik alanlarına göre gönüllü üyesi bulunduğu topluluklarla etkileşim neticesinde biçimlenir. Bu çalışmanın amacı, fenomenoloji ve sembolik etkileşimcilik perspektiflerinden yola çıkarak, bireyin gündelik yaşam dünyası ve deneyimlerinin toplumsal dünyadaki iletişim ve sunuma olan etkilerini incelemektir. Literatürde referans alınan yazarların sunduğu kavramsal ve kuramsal çerçeveye dayanarak derlenen çalışmanın, iletişimin çok boyutlu ve karmaşık yapısını anlamaya katkı sunması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, çoğunlukla Alfred Schutz'un fenomenolojik sosyoloji bağlamında tanımladığı yaşam dünyası ve ilişkili kavramları ele alınmıştır. Edmund Husserl'in yaşam dünyası kavramı, Jürgen Habermas'ın yaşam dünyası ile sistem dünyası ve yorumlama kalıpları, Max Weber'in tipleştirme ve ideal tip ile sembolik etkileşimin önemli temsilcilerinin toplumsal dünyada iletişim ve sunuma dair görüşlerine değinilmiştir. Farklı perspektifler bir araya getirilerek iletişimin bireysel ve toplumsal boyutları arasındaki karmaşık ilişkinin kapsamlı bir şekilde ele alınması amaçlanmıştır. Bu zeminde çalışıldığında, gündelik yaşam dünyasında bireyin deneyimlerinin toplumsal dünyada iletişim ve sunum üzerinde belirleyici bir role sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fenomenoloji, Yaşam Dünyası, Bilgi Stoku, Tipleştirme, İletişim.

ABSTRACT

It is considered that the numerous intersubjective interactions an individual engages in within the social world have a significant impact on the formation of their self-perception and perception of others. This perception is formed through interactions with both groups to which individuals are innately attached and communities that they voluntarily join based on their areas of interest. The aim of this study is to examine the impact of everyday life experiences on communication and presentation in the social world, drawing on the perspectives of phenomenology and symbolic interactionism. The study seeks to contribute to the understanding of the multidimensional and complex nature of communication, based on the conceptual and theoretical framework provided by the authors referred to in the literature. In this context, the concept of the life-world, as defined by Alfred Schutz within the framework of phenomenological sociology, and related concepts are primarily discussed. Additionally, Edmund Husserl's concept of the life-world, Jürgen Habermas's distinctions between life-world and system-world along with patterns of interpretation, Max Weber's typification and ideal types, and the views of prominent representatives of symbolic interactionism are examined in relation to communication and presentation in the social world. By integrating these diverse perspectives, the study aims to comprehensively address the complex relationship between the individual and social dimensions of communication. When considered in this context, it becomes evident that an individual's experiences in their everyday life-world play a decisive role in shaping communication and presentation within the social world.

Keywords: Phenomenology, Life-World, Stock of Knowledge, Typification, Communication.

* Bu makale, yazarın Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kişilerarası İletişim bilim dalında Kasım 2021'de tamamladığı 'Gençlik Algısı: "Genç Yaşam Dünyası" ile İlgili Gençler Üzerine Bir Araştırma' başlıklı doktora tezinin literatür bölümünün yeniden düzenlenmesi neticesinde üretilmiştir.

Giriş

İletişim hem bireylerin anlam dünyalarını inşa etmede hem de toplumsal gerçekliği anlamlandırma süreçlerinde merkezi bir rol oynar. Bu bağlamda, fenomenoloji ve sembolik etkileşimcilik, bireyin öznel deneyimlerini ve anlamlarını merkeze alarak toplumsal dünyayı anlamlandırmada araştırmacılara önemli bir yaklaşım sunar. Özellikle, içinde bulunduğumuz dijital çağın özellikleri de göz önüne alındığında, gündelik yaşam deneyimlerinin, bireylerin iletişim kurma biçimleri, kendilerini sunma ve diğerlerini algılama şekilleri üzerindeki etkileri, sosyal bilimlerdeki bu yaklaşımların temel odak noktaları haline gelmiştir.

İletişimin karmaşıklığı ve çok boyutluluğu, fenomenoloji ve sembolik etkileşimcilik gibi farklı perspektiflerden yola çıkarak daha derinlemesine anlaşılabilir. Bu çalışmada, bireyin öznel deneyimlerine odaklanarak dünyayı nasıl anlamlandırdığını araştıran *fenomenoloji* ile iletişimde bireylerin anlamları nasıl oluşturduklarını, hangi sembolleri kullandıklarını, sembollerin anlamlarının nasıl oluştuğunu, anlamın nasıl paylaşıldığını ve yorumlandığını inceleyen *sembolik etkileşim* birlikte ele alınarak iletişim araştırmalarına bir zemin oluşturmak amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda hareketle çalışmada, yaşam dünyası kavramına odaklanılacak, kavramın felsefi temellerini oluşturan Edmund Husserl, kavramı sosyolojiye kazandıran Alfred Schutz başta olmak üzere Jürgen Habermas ve Max Weber gibi önemli düşünürlerin yaklaşımları toplumsal dünyada iletişim ve sunum bağlamında ele alınacaktır. Ayrıca, George Herbert Mead ve Herbert Blumer gibi sembolik etkileşimciliğin önde gelen isimlerinin toplumsal dünyayı anlamada kazandırdıkları perspektiften de yararlanılacaktır. Çalışmada öncelikle yaşam dünyası kavramının çeşitli disiplinlerden tanımları sunulacak ve bilgi stokları, ilgililik, tipleştirme gibi yaşam dünyası ile ilişkili kavramlar ele alınacaktır. Bu kavramsal çerçeve ışığında, gündelik yaşam dünyası ve deneyimlerin toplumsal dünyada eylem, iletişim ve sunum üzerindeki etkileri tartışılacaktır.

“Yaşam Dünyası” Kavramına Genel Bir Bakış

“Yaşam dünyası” (lebenswelt Alm., life-world İng.) kavramı 20. yüzyıl başlarında Edmund Husserl (1970, 1994) ile felsefede, Alfred Schutz (1967) ile sosyolojide, 21. yüzyılda da Jürgen Habermas (2001) ile alan literatüründe yerini almıştır. Bu çalışmada felsefi temellerini aldığı Husserl’in yaşam dünyası tanımına değinildikten sonra Schutz ve Habermas’ın yaşam dünyası tanımları ile yorumlamalarına odaklanılacaktır. Çalışma boyunca ise yaşam dünyası kavramı sosyolojide tanımlandığı şekliyle ele alınarak iletişim araştırmalarında nasıl kullanılabileceği tartışılacaktır. Husserl’in ölümünden sonra yayımlanan *Avrupa’da Bilim Krizi ve Transandantal Fenomenoloji* başlıklı eserin Husserl’in fenomenolojik felsefesinin anlaşılmasını sağlayan temel çalışması olduğu değerlendirilmektedir. Husserl bu eserde Avrupa’nın içerisinde bulunduğu bilim krizine (Richir, 2007, s. 105) işaret ederek bu krizden çıkış yolunun fenomenlerin ‘öz’üne yönelmekten geçtiğini vurgulamaktadır. Husserl ‘şeylere dönelim’ (Wolff, 1990, ss. 509-510) çağrısı yaparken ‘bilince görünen şey’leri kastederek ‘fenomen’i tanımlamakta ve böylece bilimin konusunun ‘fenomen’ler olması (Husserl, 2017, ss. 8-12) gerektiğini açıklamaktadır. Husserl (2017, s. 48) felsefenin yalnızca söylenen sözlerden ibaret olmadığı, bir bilim dalı olarak izlenebilecek bir yol olduğu değerlendirmesi ile fenomenoloji adını verdiği bilimi akademik alana kazandırmaya girişmiştir.

Husserl’in yaşam dünyası kavramının felsefi zeminden hareketle tanımlanması yazar açısından zor olsa da burada *Avrupa’da Bilim Krizi ve Transandantal Fenomenoloji* eserinde açıkladığı şekilde aktarılmaya çalışılacaktır. Yaşam dünyası bizden önce de “deneyimlenen ve deneyimlenmeye devam edilebilen, algılarımız aracılığı ile bize verilen/sunulan” (Husserl, 1970, s. 49), bizim eylemlerimizin ve etkileşimlerimizin yer aldığı alana işaret etmektedir. Benzer bir tanımın fenomenolojik sosyolojinin kurucusu olan Schutz tarafından yapıldığı da ele alınacaktır. Husserl’e göre (1970, s. 51, 125) “bizden önce de var olan ve

kurulan ve bizlere olduğu gibi verilen” yaşam dünyasını “olduğu gibi” yani sorgulamadan kabul ederiz. Daha önceden deneyimlenen ve önceki kuşakların deneyimlerine dayanan yaşam dünyasının bu yönüyle inşa edilmiş bir dünya olduğu söylenebilir. Husserl (1970, s. 127) aynı zamanda yaşam dünyasının bilimden önce de var olduğunu vurgulayarak öznel olma özelliği olan yaşam dünyası ile ‘nesnel’ dünya arasında bir ayrım olduğuna işaret eder.

Husserl’in yaşam dünyasını kullandığı metinlerde deneyime olan vurgusu Schutz’un (2018, s. 85) yaşam dünyası tanımında “başkalarınca da yorumlanmış ve deneyimlenmiş olan özneler-arası bir dünya” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Fenomenolojideki gündelik yaşam dünyası Schutz’un tanımlamasına göre tüm etkileşimlerin sürdüğü, tutum ve tavırların eylemler aracılığı ile sergilendiği alandır. Özneler-arası kavramının ise daha önceden Husserl tarafından da kullanıldığı görülmektedir. Husserl ‘ben’in varlığını ve bilgisini ‘başka ben’lerin ‘ben’i algılamasına bağlamaktadır (Uygur, 1998, ss. 49-51). Toplumun ‘ben’lerin toplamı olduğuna işaret eden Husserl’e göre toplumsal dünyayı oluşturan bu özneler-arası durumdur. Bireyler kendileri hakkındaki bilgi için başkalarının bilgisine ihtiyaç duyarlar. Her ne kadar bireyler dünyayı farklı şekillerde deneyimleseler de toplumsal dünya bu deneyimlerin toplamıdır. Benzer bir şekilde Schutz’un da fenomenolojik sosyolojisinin atıflarından biri, toplumsal dünyanın bir parçası olmakla birlikte bireyin yaşam dünyasındaki tecrübelerinin ve dolayısıyla da algılamalarının biricikliği üzerinedir.

Habermas ise *İletişimsel Eylem Kuramı* içerisinde tanımladığı ‘yaşam dünyası’nı modern toplumlarda bireyin üzerinde siyasal ve ekonomik yapıların oluşturduğu baskıyı açıkladığı ‘sistem dünyası’ ile birlikte ele almaktadır (Slattery, 2007, s. 435). Bu potansiyel baskılara karşı Habermas yaşam dünyası ile sistem dünyasının birbirinden ayrılması gerektiği üzerine *İletişimsel Eylem Kuramı* ile bir çözüm sunmaktadır (Wallace & Wolf, 2012, s. 252). Toplumsal dünyada iletişime geçen tarafların

birbirlerini anlaması, Habermas’ın kuramıyla amaçladığı duruma karşılık gelmektedir. Başka bir deyişle iletişimsel eylem karşılıklı anlamayı hedefleyen katılımcıların birbirleriyle gerçek anlamda bir bilgi alışverişidir, belirli bir şeylere ilişkin iletişimidir. Habermas’ta iletişimsel eylemde bulunan insanlar yaşam dünyasını oluşturmaktadır. Yaşam dünyası, toplumsal yapının düzenini sağlayan normlar ve değerler ile ilgili kurumların -demokratik kurumları- oluşturduğu alana karşılık gelirken, sistem dünyası ekonomi ve devletin alanını tanımlamaktadır (Layder, 2019, ss. 256-262).

Schutz’un yaşam dünyası kişilerarası tüm etkileşimlerin sergilendiği alan olarak bireye şimdiki deneyimleri açısından bir yorumlama şeması sunmaktadır. Bu bakımdan Schutz (2018, s. 86) yaşam dünyasının bir sahne olarak nesne işlevi gördüğünden de bahsetmektedir. Schutz tarafından tanımlanan yorumlama şeması Habermas’ta (2001, s. 688) iletişimsel eylem katılımcılarının öznel, nesnel ve toplumsal dünyalardan hareketle içinde buldukları eyleme ilişkin yaptıkları tanımlamaları içeren ‘yorumlama kalıpları’dır. Ortak bir yorum sürecine karşılık gelen iletişimsel eylemin katılımcıları kendi yaşam dünyalarının kültürel ve dilsel bilgi stoklarının dayandığı yorumlama kalıplarını kullanırlar. Bizlerden önce deneyimlenmiş, tasarlanmış ve kullanıma uygun hazır bilgiler haline getirilerek yeni nesillere sunulmuş yorumlama şemaları her zaman başvuru şemaları olarak tercih edilmeyebilir. Çünkü insanlar kendi hedefleri doğrultusunda kendi yaşam dünyalarında değişiklik yapmak isteme güdüsüne sahiptirler. Birey, bu anlamda, kendi yaşam dünyasını değiştirmeye yönelik pragmatik bir tutum içerisinde hareket ederek eylemde bulunabilir ya da yaşam dünyasında daha önceden tercih ettiği eylemlerini değiştirebilir. Her birey kendi hedefleriyle bu yaşam alanında kendi yaşam öyküsünü yazar ve bu öykünün her bir parçası önceki deneyimlere dayanan yönelim ve eylemlerle oluşturulur. Böylece her birey kendi zihninde ‘deneyim stoku’nu oluşturarak ve deneyimlerini yorumlayarak gelecek plan ve eylemlerini tasarlayabilir.

Ancak bireyin yaşam dünyası, içine doğduğu toplumsal dünyadan ayrı düşünülemez. Çünkü bireyin içinde yaşadığı dünya yalnızca sınırları çizilmiş nesnelere dünyası değil, aynı zamanda ahlaki ve ideolojik açıdan da belirlenmiş bir konumu işaret eden sosyo-kültürel bir çevredir; bu durumu Schutz (2018, s. 86) 'biyografik olarak belirlenmiş durum' şeklinde tanımlamaktadır. Bireyin öz yaşam öyküsünün geçtiği toplumsal düzen çok önceden kurulmuştur. İnşa edilmiş düzende birey, elbette ki etkileşimlerinde özgürdür fakat bu etkileşimler için bilişsel düzeyde bir ön-geliştirilmeye maruz kalmıştır. Bu doğrultuda kişi, biyografik olarak içine doğduğu toplumsal sistemdeki statüsü ve rollerini, kendi doğal ortamındaki iletişim türlerini, nesnelere ve insanların konumlanışı ile kullanım değerlerini öncelikle kabul eder. Belirli bir çerçevede sunulan bu dünya, kişinin geçmiş eylemlerini açıklayan nedenleri ile gelecek eylemlerini tasarlamasını sağlayan amaçlarını da belirleyecektir. Kişi, el altındaki bilgi stokunun da yardımıyla yaşam dünyasının olasılıkları çerçevesinde hareket etmeyi tercih edebilir. Ancak gündelik yaşam dünyasını değiştirmek hedefine sahipse, biyografik olarak içine doğduğu fiziksel ve sosyo-kültürel çevrenin pratiklerinde de değişiklikler yapmak zorunda kalacaktır.

Schutz'a göre (1967) toplumsal dünyanın kavranışı toplumsal yorumlama ve bireysel yönelim arasındaki farklılıkları anlamak ve açıklamak açısından önemlidir. Kişinin içine doğduğu sosyo-kültürel ve fiziksel dünya, birey dünyaya gelmeden önce de var olan bir dünyadır. Dolayısıyla kendine özgü niteliklere sahip olan farklı kültürlerden ve tarihsel yapılardan söz etmek mümkündür. Toplumsal dünyaların, bununla birlikte, gündelik yaşamda ortaklaştığı sistemsel özellikler de bulunmaktadır. Örneğin, toplumsal dünyada roller ve statüler her birey için aynı ve eşit olmayabilir. Sosyo-ekonomik açıdan yüksek ve alt sınıfların yaşam biçimleri farklıdır, kültürel pratiklerde farklılıklar söz konusudur ve hiyerarşik açıdan otorite ve itaat eden bireyler/gruplar bulunmaktadır. Ayrıca, toplumsal ilişkilerde tüm bu konumlanışın anlam olarak iletilmesinde ihtiyaç

duyulan semboller ve simgeler sistemi mevcuttur (Schutz, 1967, ss. 118-129). İnsan, içine doğduğu toplumsal dünyanın kavrayışını kendisine aktarılan bu anlam yapılarıyla deneyimlemektedir. Yani, koşulsuz olarak kabul edilen toplumsal dünya, bireyin kendi gündelik yaşam dünyasının bilişsel ve sosyolojik kurulumunun temelini atan ilk aşamadır.

Durkheim'in toplumsal bir olgunun ne demek olduğunu açıklarken insan zihnine yönelmesi gibi Schutz da toplumsal gerçekliği açıklamak için bilince yönelir. Durkheim, her toplumda belirlenmiş yasaların nesnel olarak birey tarafından insan zihninde inşa edilerek değil eğitimle benimsenerek kavrandığından bahsetmektedir. Durkheim'a göre (1994, s. 38) "kaynağında tekil bilinç yer almayan toplumsal olgular kategorisi; bireyin dışında bulunan ve sahip oldukları zorlayıcı güç sayesinde kendilerini bireye empoze eden davranış, düşünüş ve duyuş tarzlarından ibarettirler". Schutz ise Durkheim'in aksine insan bilincinin zorlayıcı güç sayesinde düşünce ve eğilimlerinin yapılandırıldığı şeklinde bir temelden konuyu ele almamaktadır. Schutz (1967) toplumsal gerçekliği insanların özneler-arası bir etkileşim sayesinde deneyimledikleri gerçeklik şeklinde ele almaktadır. Özneler-arasılık ise dil, semboller ve simgeler sistemi, kültürel pratikler, tanımlamalar, tiplendirmeler, normlar, edimler gibi çeşitli faktörlerin aracılığıyla anlamlı etkileşim olarak deneyimlenmekte, bu sayede bireyin toplumsal dünya imgesine yönelik anlam inşası mümkün kılınmaktadır.

Schutz (2018) topluluk üyesi herhangi bir bireyin kendisine yetişkinler, eğiticiler ve otoriteler tarafından yaşam dünyasında uygulamak ve yorumlamak üzere rehber kurallar verildiğini ifade eder. Belirli bir hedefe ulaşmak isteniyorsa, beklenmedik sonuçlardan kaçınmak için bireyden rehber kuralları takip etmesi beklenir. Rehber kurallar, aynı zamanda, ortak bir tiplendirme ve ilgililik sistemine de işaret etmektedir. Homojen bir toplumsal ilişkiler ağına işaret edilen bu noktada Schutz, topluluk üyeliğinin öznel anlamının yanı sıra kişinin kendi özel durumunu sorgular. Çünkü birey, rol ve statüsünün değiştiği çok sayıda

toplumsal grup üyeliğine sahiptir. Schutz'un (2018) dikkat çektiği üyelikler ise varoluşsal grup üyeliklerinden ziyade, kişinin katılımında gönüllü olduğu toplumsal grup üyelikleridir. Eylemlerini, sosyal ortamlardaki 'kendi'sini ve ötekilerini tanımlamaya, 'kendi'ni ötekilerle karşılaştırmaya ve yorumlamaya başladığında ise benliğine ve kim olduğunda dair algısını oluşturmaya başlar. Çünkü algı, Husserl'in (2017, s. 16) söylediği gibi "algılayan öznenin yaşantısıdır".

Toplumsal Dünyanın Yeni Katılımcılarına Aktarılan Bilgi Stokları

Gündelik yaşamında insana, kendisinden önce başkalarınca deneyimlenmiş toplum dünyasının yapısı ile ilgili sunulan bilgiler mevcuttur. Aktarılan bilgilerin bütünü Schutz (2018) tarafından bilgi stoku kavramı ile tanımlanmaktadır. Kullanıma hazır sunulmuş eldeki bilgi stoku doğal tutum sahibi olmaya işaret eden dünyayı deneyimleyerek olduğu gibi kabul etme ve bir gündelik ön kabuller bilgisini içeren bir yapı işlevi görmektedir (Schutz ve Luckmann, 1974, ss. 99-118).

Toplumsal dünyanın fenomenolojisinde toplumsal dünyaya ilişkin bilgimizi düzenlerken bizler deneyimlerimizden yola çıkarak Schutz'un Weber'e atıfla kullandığı 'anlam bağlamları' (Schutz, 2018, ss. 191-193) yaratırız. Anlam bağlamları yaratmanın en pratik yollarından biri ise tiplleştirme sürecinden geçer. Benzer özellikler taşıyanlar deneyimler çerçevesinde aynı kategorilerde değerlendirilir ve böylece bazıları kategorik özellikleri bakımından diğerlerinden ayırt edilmeye başlanır. Yarattığımız toplumsal dünyanın temelinde ise ortak sağduyu bilgisi (Layder, 2019) yani bilgi stokları yer almaktadır. Sağduyu bilgisi gündelik önkabullerden oluşan, sorgulamadan kabul ettiğimiz ve benimsediğimiz toplumsal dünyaya ilişkin bilgimizdir ve dil, gündelik yaşamda karşılıklı anlamaya olanak veren temel unsurlardan biridir (Layder, 2019, ss. 105-106).

Anlam bağlamları ile düzenlediğimiz bilgi, iletişim sürecinde dil ve kültürün de aracılığıyla özneler arasında anlamın paylaşılmasını sağlayacak bağlamlar oluşturur. Bununla birlikte iletişimin tarafları konuşma süresince gönderme

bağlamlarından yararlanabilirler. Habermas'ın tanımlamasına göre (2001, s. 689) "gönderme bağlamları, dilsel olarak örgütlenmiş bir bilgi stokunun unsurları arasındaki dilbilgisel olarak düzenlenmiş ilişkilere dayanır". Dili ve kültürü yaşam dünyasının inşası açısından temel bileşenler olarak değerlendiren Habermas gibi Giddens da toplumsal hayatta üretilen ve yeniden üretilen bilginin dil aracılığı ile mümkün olduğundan bahsetmektedir. Toplumsal hayatı 'yeniden-üretilen pratikler bütünü' şeklinde değerlendiren Giddens (2013), toplumsal düzenin devamlılığı için toplumun yeni üyelerine aktarılan değerlerin anlamlı bir kabulünden ziyade inşa edilen toplumsal hayatın üretimi ve yeniden üretimi esnasında sürdürülen ilişkilerin önemine işaret eder. Bununla beraber, üretim ve yeniden üretim sürecinde değişimlerin aracı olan eylem biçimleri için dili temel bir unsur olarak değerlendirir. Dil aracılığı ile 'üretilen ve yeniden üretilen' sağduyu bilgisini Giddens sorgulanmadan kabul edilen bilgiler şeklinde tanımlamaz. Aksine, Giddens'a göre (2013) sağduyu bilgisi, gündelik hayatın içerisinde bir süreklilik şeklinde 'üretilen ve yeniden üretilen' bilgilerdir.

Schutz (2018, ss. 87-90), bilgi stokunun homojen bir yapı özelliği taşımamakla birlikte bireye geçmiş ve şimdiki deneyimlerle ilgili bir yorumlama şeması sunduğunu söyler. Bu şemalar Giddens'ta 'karşılıklı bilgi' şeklinde yorumlanır. Giddens (2013, s. 133), "genel anlamda, toplumun 'ehliyetli' üyelerinin diğer insanların da sahip olduklarını varsaydıkları ve etkileşim sırasında iletişimi sürdürmek için yararlandıkları (gerçekliği sorgulanmayan) 'bilgi'yi" ifade etmek için 'karşılıklı bilgi' terimini kullanır. Eldeki bilgi homojen değilse, değişen dünyada bireyin, deneyimleriyle ve yorumlamalarıyla eldeki bilgi stokunu güncellemesi söz konusu olabilir mi? William James *Pragmatizm*'de bireyden deneyimlere bağlı olarak bilginin düzenlenmesinden bahseder. James'e göre (2017, s. 69) kişinin stokunda yer alan fikirler bu fikirlerle uyuşmayan yeni bir deneyimle karşılaşılana kadar doğru kabul edilirken var olan bilginin uyumsuzluğu hissedildiğinde önceden sahip olunan fikirlerde kişi değişiklik yapma yoluna gidebilir.

Bu bağlamda, ilk akla gelen düşünce, eldeki bilginin pratik bilgi olup olmadığının sorgulanmasıdır. Daha önce de belirtildiği üzere, önceki nesillerin ön deneyimlenmiş durumlarla ilgili sonraki kuşaklara aktardığı hazır bilgiler, bir yorum şeması işlevi görmektedir. O halde, bilginin işe yarar bir bilgi olmaya devam etmesi için, bilginin yöneltildiği sorunun çözümünde bir belirleyici bilgi olması önemlidir. Gündelik yaşamda insanlar, birçok etkileşimde bulunurken mevcut bilgi stoklarına başvurabilirler. Giddens (2013), bu bilgi stokunda yer alan bilginin bir başvuru kaynağı işlevi gördüğünü de belirtmektedir. Ayrıca, bir aktör, herhangi bir problem belirene kadar bilgi stokunun yorumlamalar için uygun olduğunu düşünür ve doğruluğunu sorgulama yoluna gitmez (Giddens, 2013, s. 49). Hazır bilginin genellemelerle oluşturulmuş ön kabuller olarak kalmasını sağlayan ise birey açısından sorun olarak tanımlanmayan deneyimlerin yaşanmaya devam etmesidir. Neyin problem olarak görüldüğü ile neyin sorgulanmadan kabul edildiğini ise kişinin ilgililik sistemi belirlemektedir (Schutz, 2018, ss. 87-88).

Durkheim'ın sosyolojinin esas araştırma konusu olarak toplum yaşamındaki olguların nesnel gerçekliğine ilişkin yaptığı vurgu tıpkı Husserl ve Schutz'da olduğu gibi Harold Garfinkel'de de farklı yorumlanmaktadır. Toplumlar ortak bir hafızaya ve dolayısıyla kendinden sonraki nesillere aktarılabilen bir bilgi stokuna sahiptirler ancak toplumun işleyişini anlamak için toplumun üyeleri olan bireylerin öznel bakış açılarını araştırmak gereklidir. Bu değerlendirme aslında Schutz ve fenomenolojinin temel kavramlarını gündelik hayatta uygulamayı hedefleyen Garfinkel'in (2014) etnometodolojik perspektifini yansıtmaktadır. Ancak etnometodoloji, "bireylerin gündelik eylemleri anlamak ve gerçekleştirmek için kullandıkları metotları" (Coulon, 2015, s. 28) araştırmayı odağına alması yönüyle fenomenolojiden ayrılmaktadır. Garfinkel'de nesnel gerçeklik belirli bir toplumsal grubun üyesi olarak bireylerin, bu grubun gündelik hayattaki dilini doğruluğunu ve geçerliliğini sorgulamayarak kabul etmesi ve kullanması ile yaratılır (Wallace &

Wolf, 2012, s. 361). Bu bağlamda nesnel gerçeklik toplumsal olguların Durkheimcı bir anlayışla bireye aktarılması-öğretilmesi değil, aynı toplumsal dünyayı paylaşan üyelerin gündelik dili, davranışları, eylemleri ve devam eden etkileşimleri aracılığıyla inşa edilir.

Bilginin sınıflandırılmasında ise yine kişi, bilgi stokunun kendisine sağladığı çözüm yollarına başvurur. Verildiği şekilde kabul edilen bilgi, 'benim deneyimlediğim' gibi olanın doğru olduğu fikrini oluşturmaktadır. Kişi, seçimleri konusunda özgür bırakılır ya da sorgulayarak değerlendiren bir düşünme biçiminde teşvik edilerek yetiştirilirse, ilgisinin yönü sorunsal gördüğü sahayı deneyimleme şeklinde değişebilir (Schutz, 2018, ss. 127-129). Deneyimlenenin, aynı-benzer veya farklı-tuhaf olarak sınıflandırılmasını ise yorum şeması işlevi gören bilgi stoku mümkün kılar. Kişi, şu anda deneyimlediğinin önceki deneyimlerle uyuşması halinde aynı veya benzer şekilde tanımladığı, kendisine tanıdık gelen bir deneyim yaşamaktadır. Kişi, zihnindeki sınıflandırmalara uygun olmayan bir edimsel deneyim yaşadığında ise bu deneyimi farklı veya tuhaf bir deneyim şeklinde kavrayabilir. Ancak, bu kavrayış neticesinde zihindeki bilginin değiştirilmesini sağlayan şeyin kişinin ilgililik sistemi olduğu unutulmamalıdır. Yani kişi, ancak sorun olarak gördüğü bir durumda bilgi stokundaki bilginin işe yaramadığını kavarsa bu bilgiyi güncelleme, zenginleştirme veya değiştirme tutumunu benimseyebilir. Bu tutum, Herbert Blumer'in (1969) sembolik etkileşimcilik kuramındaki, insanların şeylere/nesnelere/kişilere verdikleri anlamlara göre tavır olarak etkileşim süreciyle yeni anlamlar inşa etmeleri ve yeni bir deneyimi yorumlarken önceki anlamları değiştirmeleri önermesiyle benzerlik göstermektedir.

Toplumsal Dünyaya İlişkin İlgililik ve Tipleştirme

Toplumsal dünyada, önceden deneyimlenmiş olguların bilgi stoku olarak eğitimciler, ebeveynler, yetişkinler ve otoriteler tarafından bir sonraki kuşağa aktarılmasına dair önceki tartışmalara atıfta bulunulmuştur. Bu süreç, bireylerin

sosyal ve kültürel bağlamda bilgi edinmelerini sağlarken, aynı zamanda toplumsal normların ve değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasına da katkıda bulunmaktadır. Bireyin toplumsal dünyayı yorumlamada kullanabileceği şemaları oluşturması dolayısıyla bilgi stoku kapsamında aktarılan ilgililik ve tipleştirme sistemlerinin bu bölümde ayrıca ele alınmaları gerekli görülmüştür. Bu sistemlerin, bireylerin sosyal etkileşimlerinde ve toplumsal yapıların anlaşılmasında önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Birey, ait olduğu toplum dünyasına ilişkin kendisine sunulan standart yorumlama şemalarını herhangi bir edimsel deneyiminde rehber kurallar olarak faydalanmak için kullanabilir. Kullanıma hazır eldeki bilgiler, kişinin, herhangi bir uyumsuzluk hissetmediği ya da aksi kanıtlanmadığı sürece sorgusuz sualsiz kabul ettiği güvenilir bilgilerdir. Aslında hiçbir kanıt veya doğrulama ihtiyacının olmaması, sunulan bilgilerin sorgusuzca kabul edilmesini açıklar (Becker & Dahlke, 1942, s. 31). Bu bilgiler belirli bir toplumsal grup içerisinde oluşturulmuş ve aynı toplumsal grup üyelerinin doğal olarak kabul ettiği tariflerdir. Dolayısıyla topluluk üyelerinin toplumsal yaşama dair paylaştığı bir anlam söz konusudur. Üyelerin sosyo-kültürel ve fiziksel çevresinin aynı olması ortak bir bilgi yapısına işaret etmektedir. Gündelik yaşam dünyasında faaliyette bulunan bireylerin, aynı topluluğun üyeleri olmak açısından ortak bir dünya kavrayışına da sahip olmaları yüksek olasılıktır. Ancak bu düşüncenin sorgusuz ön-kabulü, bireyin öz yaşam öyküsünü yazdığı kendi yaşam dünyasını görmezden gelmeye neden olmaktadır. Aynı zamanda bireyin ilgililik sistemini sınırlayarak, ona homojen bir yaşam dünyası dayatmaktadır. Elbette ki ortak bir dünya kavrayışını sağlayan gelenekler, gündelik faaliyetler, törenler, normlar gibi unsurlar bulunmaktadır. Bireyin varoluşsal grup üyeliği sonucu sahip olduğu tipleştirmeler sistemi ile gönüllü şekilde katıldığı grupların, üyeleri aracılığıyla inşa ettiği tipleştirmeler arasında farklılıklar bulunabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

İlgililikler sistemi Schutz'a göre (2018, ss. 130-131) 'içsel ilgililikler' ile 'dayatılan ilgililikler' şeklinde iki tip alandan oluşmaktadır. İçsel ilgililikler sistemi, gündelik hayatta kişinin seçtiği ilgi alanlarından oluşmaktadır. Kişi, içsel ilgi alanlarını seçme hakkına sahiptir ancak bu sefer de seçtiği ilgi alanlarının sistemi kendisine dayatılabilir. Gündelik yaşam dünyasında birey, seçili ilgilerinin yön olarak belirlediği faaliyetlerde bulunurken kontrolü elinden bırakmayarak seçili ilgilerinin içsel yapısını değiştirmeye yönelik edimler gerçekleştirebilir. Bununla birlikte bireyin iradesi ile kontrolü dışında kendisine ilgili olarak dayatılan şeyler de bulunmaktadır. Kişi dayatılan ilgililiklerin bilgisini sorgulamamış, gündelik yaşam dünyası içerisinde belirlediği hedefleriyle bağlantısal olup olmadığını değerlendirmemiş olabilir. Aksi bir zihinsel çaba gerçekleşmediği takdirde, bizlere sunulan bilgi, tarafımızdan olduğu gibi kabul edilmekte ve böylece dayatılan ilgililiklerinin kendi yaşam dünyamız ile uyumlu olduğu düşünülebilmektedir.

Schutz (1970) içsel ilgililikler ile dayatılan ilgililikleri, ilgililikler problemleri açısından değerlendirmeye gitmiştir. İlgililikler problemlerini kapsamını genişleterek ele aldığı *Some Structures of the Life-World* başlıklı makalesinde Schutz (1970), üç ilgililik türünü gündelik yaşam dünyasındaki toplumsal deneyimler ve sosyal etkileşimler açısından tanımlamıştır: (I) güdüsel ilgililik (*motivational relevancy*) (II) tematik ilgililik (*thematic relevancy*) ve (III) yorumlayıcı ilgililik (*interpretational relevancy*). Güdüsel ilgililik, belirli bir zaman içerisindeki bir durumun kişinin hedefleri açısından tanımlanması için öznel olarak deneyimlediği ilgi türüne işaret eder. Mevcut bilgi stokunda yer alan ilgililik ile herhangi bir uyumsuzluk yaşanmadığı ve kişinin nesnel dünyasını belirleyen unsurlar tarafından herhangi bir engelleme yaşanmadığı sürece kişinin ilgi türü güdüsel olarak devam eder (Schutz ve Luckmann, 1974, ss. 208-223). Ancak belirli bir durumu tanımlamaya mevcut bilgi stoku yeterli gelmezse, yani durumu tanımlayabilecek kadar kişi duruma aşına değilse, güdüsel ilgililiğini içinde bulunduğu zaman açısından erteleyebilir. Kişi aşına olmadığı bu yeni durum

hakkında daha fazla bilgi edinmek istediğinde ise bu durumu sorunsal bir saha olarak görmeye başladığı anlamına gelir. Böylece kişi, yeni bilgiler elde etmek isteyerek sorun olarak gördüğü konu veya durum hakkında bir aşinalık kazanmaya çalışacaktır. Gündüsel ilgililikten farklı olarak bu yeni ilgi türü, aşına olunmadığı fark edilen bir konunun kişinin ilgisini çekmesi ile konuya dair bilgi edinmek açısından bilişsel bir çaba içerir. Schutz (1970, ss. 123-125) bu ilgililiği tematik ilgililik olarak kavramsallaştırmıştır çünkü ilgi unsuru artık bilincimizin bir konusu haline gelmiştir. Kişinin bilgi stokuna yorumlama şeması şeklinde başvurması, ortaya çıkan konuyla ilgili kapsamlı bir yorumlamaya ihtiyaç duymasından kaynaklanır. Sorunsal saha, eldeki hazır bilgilerle çözümlenebilir ise yorumlama işlemi de çabuk sonlanabilir. Ancak, sorunun çözümü açısından mevcut bilgiler yeterli bulunmadığı takdirde, potansiyel çözüm için önem atfedilen tüm unsurlar yorumlayıcı ilgililik türünün kapsamına girer. Bireyin yaşam dünyası içerisindeki yaşam planları açısından bu üç ilgililik türü de önemlidir. Çünkü gündüsel ilgililik sistemi yalnızca tematik ilgililik sistemini değil aynı zamanda onun yerini alan yorumlayıcı ilgililik sistemini belirler (Schutz, 1970, s. 130).

Bireylerin içsel ilgililikleri ile dayatılan ilgililiklerini belirleyen en önemli faktörlerden biri, toplumsal statünün gereği olarak yerine getirilen toplumsal roller olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin bir doktor olmak, hastalara belirli hassasiyetleri gözetecek biçimde davranmayı gerektirir. Aynı doktorun bir anne olarak çocuğuna yaklaşımı ise farklı davranış biçimleri gerektirir. Yani toplumsal hayatta belirli konumlarda Erving Goffman'ın (2012) deyimiyile belirli bir 'sahnede' ne şekilde davranacağımızı ve ortamdakilere karşı nasıl bir tutum takınacağımızı belirleyen unsur oynadığımız toplumsal roller ya da bu rollerin bireye yüklediği yük olmaktadır. Kişinin toplumda konumlanışını belirleyen rollerin gereği olarak ortaya koyduğu davranışlar her zaman içselleştirilmiş olmayabilir. Başkalarına nasıl göründüğünü kontrol ederek onlardan istedik yönde tepki almaya çalışmak Goffman'a göre (2012) izlenim yönetimi ile mümkündür. Kişi başkaları

tarafından nasıl görüldüğünü eylemleriyle ve bazen de davranışlarına ilişkin gerekçelendirilmiş açıklamalarıyla düzenlemeye çalışabilir. İzlenim yönetimi sahip olunan roller gereği toplumsal beklentileri karşılamak adına bilinçli bir şekilde yürütülebileceği gibi görünümü, toplumsal bağlama göre hesaplı bir şekilde düzenlemeden de gerçekleştirilebilir. Yani kişi toplumsal hayatta öğretmen, arkadaş, meslektaş gibi belirli statülere bağlı çeşitli beklentileri karşılamak için rolüne uygun davranırken, her zaman bilinçli ve hesaplanmış bir tutum sergileyebilir.

Schutz (1976, ss. 120-134) bilginin toplumsal dağılımından bahsettiği *The Well Informed Citizen: An Essay on the Social Distribution of Knowledge* başlıklı makalesinde bilginin topluluk üyelerinin toplumsal dünyayı deneyimlemeleri ile inşa edildiğini söyler. Bu düşüncesini 'uzman' (*the expert*), 'sokaktaki insan' (*the man on the street*) ve 'iyi bilgilenmeyi amaçlayan vatandaş' (*the citizen who aims at being well informed*) şeklinde ideal tipler oluşturarak desteklemektedir. Schutz'a göre bilgi, topluluk üyelerinin ilgililik sistemine göre bu üç ideal tip üzerinden dağıtılmaktadır. Uzman, alanı ile ilgili kendisinden önce inşa edilmiş başvuru şemalarını, dayatılan ilgililik sisteminden ziyade içsel ilgililik sistemi şeklinde kabul eder. Sokaktaki insan, kendi üyeliğinin bulunduğu toplulukta verilen yorumlama şemalarını olduğu gibi kabul eden, içsel ilgililiğinin neden yalnızca belirli konular üzerine olduğunu düşünmeyen ve yorumlama şemalarının nasıl oluştuğu ve işlevleriyle ilgilenmeyendir. Bilgili vatandaş ise, kendi ilgililik sistemine göre çözümü sağlayacak başvuru şemalarına yönelir. Kendisine dayatılan ilgililik sistemini olduğu gibi kabul etmek yerine, ilgililik alanlarının yapısı ve oluşumu üzerine bilgi edinmek adına zihinsel bir emek harcar.

Bilginin üç ideal tip üzerinden toplumsal dağılımı gerçekleşirken, Schutz (1976, ss. 131-133) makalesinde bilginin toplumsal olarak ediniminde ise dört farklı yolu öne çıkarmaktadır. 'Tanık' (*eyewitness*), başkasının deneyiminden öğrenen, 'başkasının yerinde ben olsaydım ben de benzer süreçlerden geçerek benzer sonuçlarla

karşılaşacaktım' şeklinde önermesi ile başkasının deneyimini gözlemleyen kişidir. 'İçerideki üye' (*insider*), varoluşsal veya gönüllü katılım yoluyla bir topluluğun üyesi olan ve bu grupla doğrudan ilişkisi bulunduğu düşünülen, dolayısıyla aynı ilgililik sistemini paylaştığı için aktardığı bilgilerin doğru kabul edildiği kişidir. Üçüncü bir kişi tipi 'değerlendirici' (*analyst*), kişinin kendisiyle aynı ilgililik sistemine sahip olup, önceden bilgiyi toplayıp ilgililik alanıyla uyumlu şekilde düzenleyerek tahlil eden kişidir. Son olarak 'yorumcu' (*commentator*), değerlendirici tarafından organize edilen bilgileri aktörün ilgililik sisteminden oldukça farklı şekilde düzenleyen, ancak farklılığın altında yatan nedenlerin açık ve yeterli bir şekilde anlaşılmasını sağlayan bilgiler sunan kişidir.

Gündelik yaşamda bireylerin eylemleri hakkında yapılan tipleştirmeler ele alınırken, Max Weber'in 'tipleştirme' kavramı ile Schutz'un sosyolojisine yaptığı katkısı anılmadan geçilemez. Weber tarafından 'ideal tip' (*ideal type*) olarak kavramsallaştırılan dünyayı anlama metodu gündelik yaşamda karşılaşılan sayısız fenomenin belirli özellikleri göz önünde bulundurularak kategorize edilip sınıflandırılması ile mümkündür. Benzer özellikleri sıralanan fenomenler aynı adla isimlendirilerek 'tipleştirme'ye tabi tutulurlar ve böylelikle 'ideal tip'lerin rasyonel inşası gerçekleştirilir. Weber (2012a, s. 130) gerçeklikle ideal tip arasında bir örtüşme olmasa dahi kavramın anlamaya aracılık eden mantıksal hedefine dikkat çekmektedir. İdeal tiplerin toplumsal dünyayı anlamada birer araç olarak görülmesini öneren Weber, ideal tiplerin soyutlaştırma olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Weber (2012a), kavramsallaştırılan ideal tiplerin gerçek hayatta aynılarını aramanın bir 'ütopya' olacağından bahsetmektedir. Weber'in ideal tip kavramını genişleten Schutz da Toplumsal Dünyanın Fenomenolojisi'nde bilinç aracılığıyla yaratılan tipleştirmeler sonucu inşa edilen anlamlara dikkat çekmektedir. Bahsedilen anlam inşa süreci bireyin gündelik ön kabulleri sorgulamasına neden olmaktadır. Bir sonraki başlıkta görüşlerine odaklanılacak George Herbert Mead (2017), Herbert Blumer (1969) gibi sembolik

etkileşimcilik teorisi temsilcilerine göre ise anlamın toplumsal inşasında müzakere ile üretimi vardır.

Toplumsal Dünyada Eylem

Bireyin gündelik yaşam dünyasındaki biyografik olarak belirlenmiş durumu, ebeveynler, eğitimciler ve otorite yetişkinler tarafından toplumsal yaşam dünyasına dair aktarılan bilgi stoku ile eldeki kullanıma hazır bilgilere bir yorumlama şeması olarak başvurulmasıyla belirlenen ilgililik türleri ve tipleştirmeleri kuramsal perspektiften yararlanılarak aktarılmaya çalışılmıştır. Şimdi ise bilişsel ve sosyolojik kurulumunun açıklandığı yaşam dünyasının dinamik yapısına ilişkin değerlendirmelere bakmakta fayda vardır. Makalenin bu bölümü, yaşam dünyasında eylemde bulunan aktörün bilişsel yönlerinin açıklanmasından ziyade aktif yönlerinin ele alınmasından oluşacaktır.

Bireylerin toplumsal dünyada gerçekleştirdikleri eyleme ilişkin çeşitli tanımlamalar farklı bakış açılarından hareketle yapılmıştır. Çalışmanın bu bölümünün kavramsal zeminini oluşturan açıklamalardan ilki toplumsal dünyanın inşasında insan etkileşimleri ve eylemlerinin toplumsal yönüne odaklanan George Herbert Mead'e aittir. Mead'e göre (2017, ss. 181-188) temel anlamda benzer özellikleri taşıyan durumlarda belirli davranış şekillerini yerine getiririz. Birey belirli bir durum karşısında sergilediği eylem ile başkalarında da aynı tepkiyi harekete geçirecek tavrı tetiklemiş olmaktadır. Mead (2017, s. 270) tarafından 'diğerinin rolünü alma' şeklinde tanımlanan bu durum, 'genelleşmiş toplumsal tavırlar' denilen toplumun düzenlenmiş benliğine işaret etmektedir. Mead'in inceleme konusu olan zihin ve benlik, toplumsal süreçler ile gelişim gösterirken aktörün toplumsal dünyada eylemleri üzerine gerçekleşmeden önce karşı tarafta yaratacağı etkiyi ve olası tepkileri düşünmesini sağlar. Blumer'de (1969, ss. 73-74) ise anlam, karşılıklı müzakere ile üretilirken bireylerin anlam inşasında belirleyici niteliğe sahip olan unsur eylemleridir.

Gündelik ilişkilerde rastlanan davranış türlerine ve ifadeyi sergileme biçimlerine kavramsal bir çerçeve

kazandıran Goffman (2012, ss. 30-81) ise bireyin gerçekleştirdiği eylemleri 'performanslar' şeklinde tanımlamaktadır. Aktörün sergilediği davranışlarını gözlemleyen insanlar karşısında belirli durumlarda oynayabilecekleri eylem kalıplarını ise rol veya rutin şeklinde adlandırmaktadır. Çalışmalarında toplumsal etkileşime odaklanan Goffman'a göre aktör sahne arkasında tek başına yaptığı hazırlıkları vitrinde sergilerken sahnede yalnız olmadığını, tıpkı kendisi gibi misafirlerinin de çeşitli rollere sahip olduğunu hatırlamalıdır. Çünkü rolün/rutinün biçimini belirleyen etkileşimleri yaratanlardır.

Bilinçli bir şekilde önceden tasarlanmış bir projeye dayanarak gerçekleştirilen eylemleri Schutz (1967, ss. 86-96), niteliksel olarak iki farklı güdülenme şekli tanımlayarak kullanmaktadır. Kişiyi gelecekte belirli bir amacı gerçekleştirmeye yönelik planladığı eylemleri yapmaya iten güdüler 'amaçsal güdüler' şeklinde adlandırılmaktadır. Zamansal olarak gelecekte bir eylemi gerçekleştirmek için bilişsel süreç sonunda tasarlanan eylem amaçsal güdü niteliği taşır. Kişi, hedefine ulaşmak için dış dünyada edimde bulunacaktır. Bununla birlikte, kişi eylemlerinin nedenlerini açıklamak için geçmiş deneyimlerine sıklıkla başvurur. Bireyin deneyim stokunda yer alan geçmiş deneyimleriyle ilişkili olarak gerçekleştirdiği eylemleri ise 'nedensel güdüler' belirlemiştir. Kişinin şimdiki eylemleri, önceki deneyimlerine dayanan nedenlere sahiptir çünkü geçmişte deneyimledikleri şimdi ve gelecekteki edimlerinin gerekçesini oluşturmuştur (Schutz, 1967, s. 94).

Bu bağlamda Schutz (1962, ss. 70-71), amaçsal güdüler ve nedensel güdüleri öznel ve nesnel anlam açısından tartışmayı gerekli görmüştür. Amaçsal güdüler, kişinin önceden zihinde tasarladığı kendi hedeflerini deneyimlemek açısından öznel anlam taşımaktadır. Eylemi gerçekleştirirken değil de edimde bulunduktan sonra geçmişe bakış niteliğinde bir retrospektif pencere açması açısından nedensel güdüler ise nesnel anlam taşımaktadır. Aynı zamanda bilginin toplumsal dağılımı esnasında bilgiyi toplumdan öğrenen tiplendirmelerden 'tanık' olan kişi de başka bir aktörün eylemine dair gerçekleştirdiği gözleme

dayanarak nedensel güdülere sahip olabilir. Bu açıdan bakıldığında, yine Schutz'a göre nedensel güdülerin nesnel anlam özelliği taşıdığını söylemek mümkündür. Robert Ezra Park da kişiliğin kişilerarası ilişkilerde 'düşünce ve eylemleri kontrol etme' şeklinde işlevi bulunmasına dikkat çekerken kişiliğin öznel ve nesnel taraflarına vurgu yapar. Park'a göre (2018, ss. 80-81) "zihinsel yaşam yalnızca öznel deneyimlerin toplamı değildir, aynı zamanda kendisini değişmez olarak belirli bir nesnel ifadeler dizisinde de gösterir". Burada bireyin nesnel ifadeleri aracılığı ile ilettiği anlamlar sayesinde toplumsal çevresi ile ilişkisi de söz konusudur. Dolayısıyla aktörü eylemi gerçekleştirmeye iten güdüler kendisinin öznel deneyimlerine dayansa dahi bu deneyimler toplumsal çevre ile etkileşimden bağımsız gerçekleşmemiştir ve öznel veya nesnel anlam içerebilir.

Eylemin salt yapmaya mı yoksa salt düşünmeye mi dayalı olarak gerçekleştiğinin farkına varmak, eylemin bilinçli bir eylem olup olmadığını anlamak açısından önemlidir. Schutz, bilinçli eylemleri, aktörün gelecekte ne yapmış olacağına dair zihinde oluşturduğu resim sayesinde ayırt edebileceğimizi söylemektedir. Böylece aktör eylemi gerçekleştirmeye başlamadan önce zihinsel bir hazırlık yaparak, edimini tasarlayarak projelendirmiş olur (Schutz, 1967, s. 63). Aktörün tasarlamadan gerçekleştirdiği eylem, refleksif özellikler göstermesi açısından bilinçsiz kabul edilir ve aktörün o an içerisindeki takındığı tavıra işaret eder. Bu bağlamda Weber'in toplumsal davranış tanımına dikkat çekmekte de fayda vardır. Weber (2012b, s. 42), 'verstehen' (anlama) üzerine inşa ettiği toplumsal davranış kavramında özneler-arası her etkileşimin toplumsal özellik göstermediğini, sadece başkalarının tutum ve davranışlarına yönelen anlamlı tutum ve davranışların toplumsal bir niteliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Weber'in *Sosyolojinin Temel Kavramları* kitabında verdiği bisiklet örneğine benzer olarak, toplu taşıma kullanan iki kişinin taşıta binerken-inerken çarpışması toplumsal davranış değildir. Ancak birbirlerine çarpmamak için özen göstermeleri, binecek olan kişinin önce inen kişiyi beklemesi, çarpan kişinin özür dilemesi veya tartışmaları,

diğerine yönelen anlamlı tutum açısından toplumsal davranış özelliği taşırlar.

Weber'in saptadığı ideal tiplerden biri olan eylem tipleri dört farklı toplumsal eylem tipi içermektedir. Weber'e göre (2012b, ss. 45-48) toplumsal bir davranış, gaye bilinci, değer bilinci, hissi saikler veya geleneksel saikler gibi belirleyici sebeplere dayanarak kurulmuş olabilir. Davranışın anlam içermesi başkalarına yönelen tutum ve eylemlerle anlaşılabilir. Yani toplumsal dünyada gerçekleşen her temas veya davranış anlam içermemektedir. Weber'e göre (2012b) aktörün davranışına verdiği anlamın ortaya çıkarılması önemlidir çünkü öznel anlamların kavranması toplumsal eylemlerin anlaşılmasına doğru izlenmesi gereken bir yoldur. Aslında Weber'in sosyolojiye yöntem olarak sunduğu tam olarak bu kavrayıştır. Toplumdaki genel davranış kalıplarını adlandırmak amacıyla soyut ideal tipler inşa edilecek ve böylece kavramsallaştırılan davranış kalıpları toplumsal eylemleri belirleyen davranışların sebepleri ile birlikte anlaşılmasına olanak verecektir.

Benliğin 'ferdi ben' ile 'sosyal ben'den oluştuğunu söyleyen Mead ise eylemiyle toplum yapısında değişikliĝenedenolacakdürtününkaynağı için 'ferdi ben' i işaret eder. 'Ferdî ben'in eylemleri toplumsal yapıda dönüşümü sağlayacak davranışların sergilenmesini sağlayandır. Diğerlerinin tavrını alarak toplumda belirli gruplara ait olmayı sağlayan 'sosyal ben'e karşılık ait olduğu toplumu değiştiren tepkiyi toplumsal tavır karşısında takınan 'ferdi ben' Mead'e göre (2017) deneyim açısından büyük önem arz etmektedir. Aktöre bir özgürlük ve inisiyatif duygusu veren 'ferdi ben' belirli toplumsal durumlarda başkalarının takındığı tavıra verilen yanıt olma özelliğinden dolayı aktöre 'özbilinçli' bir şekilde kendi deneyiminin içerisinde yer almasına olanak verir (Mead, 2017, s. 199).

Bilinçli eylem zihinde bir resim oluşturularak tasarlandığına göre, aktörün eyleme geçmeden önce zihinde bir imgelem oluşturduğunu ve eylemi

zihinde gerçekleştirerek ön deneyimlediğini varsaymak mümkündür. Mead, eyleme neden olan durumlar karşısında nasıl hareket edeceğimize ilişkin bilgimiz olsa da eylemi gerçekleşmeden deneyimin varlığından söz etmemek gerektiğini söyler. Schutz ise, tasarlanarak imgelemde deneyimlenmiş olan edimin projelendirme anında yaşanmış bir deneyime dönüştüğünü vurgulamaktadır. Çoğunlukla bir planlamaya dayanan bilinçli eylemlerin de rasyonel olduğunu düşünmektedir. Ancak rasyonel eylemin tarifi, her aktörün içinde bulunduğu biyografik olarak belirlenmiş durumuna ve eldeki hazır bilgi stokuna göre de değişmektedir. Yani, her aktör kendi belirli durumu içindeki bilinçli tasarlama ile rasyonel seçimler yaparak günlük yaşam dünyasında deneyim stokunu genişletmektedir. Dolayısıyla aktörün rasyonel seçimleri, yorumlama şeması olarak başvurduğu bilgi stokundaki bilginin niteliklerine göre değişebilir ve aktörün edimleri, koşulları göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde üyesi bulunduğu topluluğa dair yapılacak tiplendirmeden de kaçınılmış olacaktır.

Toplumsal Dünyada İletişim ve Sunum

Gündelik yaşam dünyasının bilişsel ve toplumsal kurulumunu anlamak, bireyin aktif ve dinamik yönlerini bireysel deneyimleri ile bağlantılı değerlendirebilmek açısından önemlidir. Bireyin yaşam dünyası, birey kendi deneyim stoklarını oluşturmadan önce, kendisine kullanıma hazır sunulan, anlamları önceki kuşaklar tarafından inşa edilmiş dil ve kültürel pratiklerin birer unsuru olan simge sistemlerinden büyük ölçüde etkilenmektedir. Bireylerin toplum içinde nasıl iletişim kurdukları, kendileri hakkındaki hangi bilgileri nasıl sundukları ve karşı tarafta nasıl bir izlenim oluşturma yoluna yöneldikleri bu bölümün konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca, sosyal ortamda kişiler hakkında bilgi edinmek için hangi simge sistemlerinin takip edildiği de bu bölümde ele alınmaktadır.

Schutz, toplumsal ilişkileri değerlendirdiği makalelerinde¹ bireyin gündelik yaşam dünyası penceresinden hareketle toplumsal dünyadaki etkileşimsel ilişkilerine doğru bir analiz inşa etmiştir. Etkileşimsel ilişki, toplumsal niteliğe sahiptir ve en az iki kişinin eylemlerinin birbirine yönelmiş olması ile gerçekleşmektedir. Temel yapısında yönelimselliğin olduğu toplumsal ilişkiler, birden fazla gerçekleşen ve tekrarlanan özneler-arası etkileşim sayesinde anlamlı deneyimler oluşmasına da aracılık ederler. Özneler-arası etkileşimin en önemli çıktısı ise anlamın karşılıklı olarak paylaşılması ve iletilmesidir. Toplumsal ilişkileri çözümlenmenin temelinde Weber'in tanımladığı toplumsal davranış özelliği gösteren eylemleri aramak ve incelemek yer almaktadır. Weber'e göre (2012b) etkileşimsel bir süreç taşıyan eylemler mevcutsa, ait olunan sosyal ve fiziksel çevreden hareketle bireylerin ve dolayısıyla toplulukların oluşturduğu bir toplum vardır ve anlamlıdır.

Mead'e göre, anlam ve yorumlama, bireyin zihinsel yaşamının çevre ile etkileşimi üzerinden şekillenir. İnsan zihni, yalnızca bireysel deneyimlerden değil, aynı zamanda sosyal etkileşimlerden de beslenir. Mead'in metinlerinde, diğer bir ifadeyle, insanın zihinsel yaşamının çevre ile etkileşimi olmaksızın bir bütünlük içermediği düşüncesine rastlanmaktadır. Mead (2017, s. 248), zihinsel süreçlerin çıktısı olan insan faaliyetlerini toplumdan ayrı düşünmemiştir, aksine insan faaliyetlerinin merkezinde toplumsal yaşam dünyasının izlerine rastlamanın mümkün olduğunu ortaya koymuştur. Günü, yönelimsellik, öznel anlam, yorumlama ve faaliyet gibi unsurların olduğu sosyal etkileşim, insan deneyimin bütünü oluşturur. Toplumsal dünyada ise, öznel insan deneyiminin devam eden sosyal etkileşim süreçleri boyunca semboller aracılığıyla inşa edilen ortak deneyim dünyası şeklinde bir karşılığı bulunmaktadır.

Sembolik etkileşimciliğin önemli bir temsilcisi olan Blumer'e göre (1969, ss. 93-100) simge sistemleri

içerisinde yer alan nesnelere bireylerde çağrıştırdığı anlama göre davranırız. Blumer'in bahsettiği anlamlar ya bireylerin etkileşimsel ilişkileri sürecinde inşa edilir ya da etkileşimin sonucunda yapılan yeni yorumlamalar ile zihinde önceden var olandan farklı olarak anlam değişimine uğrarlar. Dolayısıyla her ne kadar toplumsal ilişkilerde aynı anlamı taşıyan semboller aracılığı ile kurulan ortak deneyim dünyası olsa da simge sistemlerinde yer alan her bir sembol açısından yeni etkileşimlerin deneyimlenmesi sonucunda anlamda değişiklik gerçekleşmesi olasıdır.

Ortak deneyim dünyası, bireylerin deneyiminde öznel bakış açılarının bulunduğu gerçeğini göz ardı etmeyi gerektirmemektedir. Aksine, etkileşimin bulunduğu iletişimsel ilişkilerde birey karşısında hep bir öteki bulunmaktadır. Bu özneler-arası ilişkilerin temelinde olan bireyin ve ötekini/diğerinin var olma durumudur. Dolayısıyla etkileşimsel ilişkide iki öznel bakış açısı olduğu gerçeğini kabul edilebilir. İki özne de kendi yaşam dünyalarının deneyimi içerisinde aynı faaliyeti ve konuşmayı eşzamanlı olarak yapar, ancak bu deneyime ilişkin öznel bir yorumlama gerçekleştirilir. Bireyin, deneyime ilişkin bir yorumlamayı etkileşimin diğer katılımcısı olan 'öteki'nin deneyiminden bağımsız sürdüremediği görülmektedir. Etkileşimsel duruma ilişkin hem kendisinin hem de ötekini deneyimini deneyimliyor olmak Schutz (2018, s. 158) tarafından 'biz' deneyimi şeklinde açıklanmaktadır.

'Biz' deneyiminin sürdürüldüğü etkileşim alanı Goffman'ın çalışmalarında odaklanmış etkileşim şeklinde karşılık bulabilir. Goffman, *Toplum İçinde Davranmak* başlıklı kitabında yüz yüze insan etkileşimin iki türü olarak tanımladığı odaklanmış etkileşim ile odaklanmamış etkileşimi toplumsal düzendeki önemi açısından değerlendirmektedir. Fiziksel olarak aynı ortamda bulunmalarına karşın farklı etkinliklerde bulunan insanlar üzerinden iletilen anlamlar odaklanmamış etkileşimi açıklarken, birlikte bir faaliyet sürdüren insan

1 Bkz. The face-to-face situation and the "pure" we-relation, ss.23-26; Social relations in the face-to-face situation, ss.27-32; Making Music Together: A study in Social Relationship, ss.159-178 başlıklı makalelere Alfred Schutz'un Collected Papers II başlıklı kitabından ulaşılabilir.

gruplarının etkileşimi odaklanmamış etkileşim şeklinde tanımlanmaktadır. Odaklanmamış etkileşimde özel bir faaliyet sürdürmeyen insanlar aynı ortamı paylaşırken, sözel iletişime geçmediklerinde dahi giyim kuşam, hal ve hareketler, tavır ve duruş, ses düzeyi, selamlama ve el sallama gibi bedensel jestler, yüzün farklı hallere bürünmesi ve daha genel duygusal ifadeler (Goffman, 2018, s. 41) üzerinden çeşitli anlamlar iletirler. Sıralanan unsurlar kamusal olarak bir anlam birliğine işaret edebilir ve kişi farkında olmadan faaliyetinikamusal anlamaya uygunluğu işaret edecek şekilde tasarlayarak uygulayabilir. Goffman (2018) burada beden aracılığıyla iletişimin sürdürüldüğü dilden bahsetmektedir. Aynı ortamı fiziksel olarak o anda paylaşan bireylerin, birbirlerinin ne söyledikleri ile ne gibi eylemlerde bulduklarına dikkat ettikleri etkileşim odaklanmış etkileşimdir. Yüz yüze ilişkilerdeki odaklanmış etkileşim aynı zamanda çeşitli anlamların paylaşılmasını içeren deneyimsel bir süreçtir.

'Biz' deneyiminin en önemli özelliklerinden birisi karşılıklı anlamadır. Karşılıklı anlama etkileşimsel bir ilişkide karşısındaki kişinin düşüncesinin ne olduğunu fark ederek bilişsel kavrama şeklinde tanımlanabilir. Gündelik yaşam dünyasında ötekinin varlığına ilişkin doğal tutuma yani deneyimler aracılığıyla dünyayı sunulduğu şekliyle kabul etme (Schutz, 1976, ss. 229-238) fikrine sahip olduğumuz sürece, diğer insanlardan bağımsız bir anlam geliştirmeyeceğimiz gerçeğini de kabul ederiz. Benim yaşam dünyamdaki kişisel alanım, toplumsal dünyadaki eylemlerimin inşacısı olarak sadece 'ben'in bulunduğu anlamına gelmemektedir. İnsan, içine doğduğu doğayı koşulsuz olarak kabul ettiği gibi, kültürün ve toplumsalın tarihsel veriliğini, karşılıklı iletişim olasılığını, fiziksel açıdan bir başkasının var oluşunu ve onun bilinç dolu yaşamını da benzer bir şekilde koşulsuz olarak kabul eder (Schutz, 2018, s. 186). Dolayısıyla 'ben'in varoluşu, 'öteki'nin varlığından ayrı düşünülemez çünkü bireyin gelecekteki edimlerini oluşturacak şimdiki faaliyetlerine ilişkin inşa ettiği anlam ötekine dair bir karşılıklı anlama ve yorumlama olmadan gerçekleşemez.

Toplumsal yaşamdaki karşılıklılığa dayanan iletişimi, öznel-arası niteliğini vurgulayarak tanımlayan Schutz, gündelik yaşam dünyasında bireyin deneyimleri aracılığıyla anlam inşasında aktif bir role sahip olduğunu belirtir. Mead'e göre (2017, s. 238) birey kendi deneyimine yalnızca bir nesne olarak girer, özne olarak değil ve bunu yalnızca toplumsal ilişki ve etkileşimler üzerinden, yalnızca toplumsal bir ortamda diğer bireylerle yaptığı deneyimsel etkileşimlerle gerçekleştirir. Bununla birlikte Schutz (2018), bireyin aktif olarak katılmadığı durumlarda gözlemci rolünü üstlendiğini söylemektedir. Gözlemci rolünü alan bir kişi, etkileşimi sürdüren tarafların amaçsal ve nedensel güdülerini anlamaya çalışabilir, kendisini onların yerine koyabilir ya da onların yerinde olması durumunda kendisinin nasıl davranabileceği üzerine düşünebilir. Gözlemci açısından bilinmesi gereken şey, belirli bir durumda belirli kişiler arasında devam eden o andaki etkileşime tanık olduğudur. Goffman (2012) ise performansımızla sergilediğimiz davranışlarımızı gözlemlemesini hedeflediğimiz insanları 'seyirciler' şeklinde adlandırır. Goffman'a göre (2012, s. 140) seyirciler bir performans esnasında neleri algılamalarına müsaade edildiğini gözleme yolu ile fark edebilirler. Schutz ise tanık olduğu etkileşime dair taraf tutmayanın gerçek bir gözlemci sayılabileceğinden bahsetmektedir. Örneğin, bir siyasi parti adına çalışma yürüten bir aktör televizyonda tartışma programında izlediği iki siyasi sözcü ile ilgili gözlem gerçekleştiriyor olamaz. Çünkü, bu aktör belirli bir siyasi partiyi desteklediği için bir taraftır. Televizyon karşısındaki sıradan bir izleyici şeklinde değerlendirilmez, onun taraf olduğu fikirleri temsil eden bir kişi ekrandaysa gözlemci değil, taraftar rolünü alması daha yüksek olasılıktır.

Bireyin fiziksel ve sosyal çevresini gözlemlemesi ise sosyalleşmesini sağlayacak tutum ve davranışları geliştirmesine aracılık etmektedir. Gündelik yaşamda yalnızca tanıdıklar değil fiziksel olarak aynı ortam ile internet ve televizyon mecrasında yer alan kişileri de gözlemlemek mümkündür. Aslında tüm bu gözlem süresince birey toplumun yapısı ve işleyişine dair çeşitli fikirler edinir. Bu öğrenme her

zaman bilinçli bir şekilde gerçekleşmeyebilir ancak kişinin toplumun diğer üyelerine bakarak kendisini nasıl gördüğüne ilişkin oluşturduğu algı zihinsel bir çabayı gerektirir. Kişinin hem kendi kişisel özelliklerini nasıl algıladığı hem de başkalarının kendisini nasıl gördüğüne ilişkin algısının oluşum sürecini Charles Cooley (1902) sosyolojiye kazandırdığı ayna benlik kavramıyla açıklamaktadır. Cooley (1902) bireyin, toplumun diğer üyelerine nasıl görüldüğü ile bu üyelerin kendisiyle ilgili ne düşündüğü üzerine kafa yordüğünü ve bu iki zihinsel süreç sonunda başkalarının kendisiyle ilgili gözlem ve düşüncelerine ilişkin olarak bireyin kendisine yönelik bir algı geliştirdiğinden bahsetmektedir. Dolayısıyla burada ayna benlik kavramı ile başkalarının kişi hakkında gerçekten ne düşündüğünden ziyade kişinin bu duruma ilişkin algısı vurgulanmaktadır. Kişinin kimliğine ilişkin bilgisi diğerlerinin kişiyi nasıl gördüğüne dair algılamalardan oluşacağı için bu bilgi doğru olabileceği gibi yanlış veya yanıltıcı da olabilir.

Toplumsal dünyanın oluşumu bireyin zihin ve benlik gelişiminden ayrı düşünülmemektedir. Gündelik hayatta başkalarıyla iletişime geçen birey toplumsal ilişkileri aracılığıyla tepkiler geliştirir, bireyin geliştirdiği tepkiler ise tıpkı bir sarmal gibi toplumsal ilişkilerin yapısını ve işleyişini hem belirler hem de devam eden bir şekilde değiştirerek düzenler. Mead'e göre kişinin öz kimliğini algılamasına dair benlik gelişimi toplumsal yapıdan önce gelmez, birey gündelik hayatta kurduğu etkileşimleri sayesinde anlamlı deneyimler yaşayarak benlik gelişimini tamamlar. Toplumsallaşmış insanın iletişim sürecini ise Mead (2017, s. 256) şöyle açıklamaktadır:

Birey tepkisini parçalara ayırabilir ve bunları, az çok kontrol edilebilir koşullar altında yapabileceği farklı şeyler olarak kendisine sunar. İletişim sürecinin yaptığı şey, bireyin zekasını bireyin hizmetine sunmaktır. Ancak, bu güce sahip kişi toplumsal bir birey olduğu için bunu kendi başına geliştirmeyebilir ve bu güce dayanarak toplumsal olana adım atmış olur. Burada bir benlik haline gelir ve toplumsal birey olarak bir kontrol elde eder. Böylece bireyin kendisine dönüp yapabileceği farklı şeyleri yine kendisine sunmasını sağlayacak bir benliği de ancak toplum içinde elde edebilir.

İletişimde karşılıklılık ilkesine uygun olarak etkileşimin tarafları arasında diğerinin rolünü alma

bir diğer önemli husustur. Diğer kişi aracılığıyla kişinin benliğine dair gelişimi ancak diğerinin rolünü almayla gerçekleşir. Birey, anlamlı deneyimler yaşarken kendi bireysel davranışı ile diğer bireyin bu davranışa vereceği tepkiyi düşünür. Bireyin zihninde başlattığı bu konuşma kendisi ve Mead'in (2017) 'genelleştirilmiş öteki' şeklinde tanımladığı toplumu temsil eden bireyin önem verdiği diğer kişiler arasında gerçekleşmektedir. Toplumun tutumunu genelleştirilmiş öteki üzerinden değerlendiren birey, kendi davranışlarına dair bir değerlendirme, zaman zaman da özeleştirme yapmaktadır. 'Genelleştirilmiş öteki' kavramının, Schutz'un 'bilgi stoku' kavramı ile toplumsal davranış ve düşünce sistemlerini temsil etmesi bakımından benzerlik taşıdığı söylenebilir.

Schutz toplumsal ilişkileri çözümlmek için ilk başta yüz yüze ilişkilere yönelmek gerektiğini düşünmektedir. Toplum biliminde birincil ve ikincil gruplar ayrımını yapan Cooley'nin (2005) yüz yüze ilişkilerin olduğu birincil grup niteliklerine benzer olarak Schutz'un 'biz' ilişkisinde yüz yüze ilişkileri odağına aldığı görülmektedir. Yüz yüze ilişki, doğrudan deneyimi sağlamaktadır, yüz yüze karşılıklı iletişimin gerçekleşmediği durumlarda Schutz'a göre (1976) ilişkiler dolaylı olarak yaşanmaktadır. Doğrudan ilişkilerin yüz yüze gerçekleştiği düşüncesini akılda tutarak, doğrudan ilişki kurduğumuz veya kuracağımız, doğrudan deneyimimiz içinde yer alan kişiler Schutz (2018) tarafından hemcinslerimiz şeklinde tanımlanır. Yüz yüze ilişkiye dayanan etkileşimlerimiz içinde ötekinin varlığını kabul ederek bilinçli bir şekilde ötekine yönelen eylemlerin gerçekleşmesini Schutz ve Luckmann (1974), sen-yönelimlilik niteliğine sahip olduğu durum şeklinde açıklamaktadır. Aktörün sen-yönelimliliğine ötekinin de aynı amacı taşıyarak karşılık vermesi yani etkileşimin gerçekleştiği tarafların bilinçli bir şekilde birbirlerine yönelmeleri biz-ilişisini ortaya çıkarır. Aynı biyolojik evreyi paylaşmakla beraber dolaylı bir 'biz-ilişisi'ne sahip olduğumuz çağdaşlar ise bir iletişim sürdürmediğimiz, haklarında bilgi aldığımız kişilerdir. Çağdaşlar ile doğrudan yüz yüze ilişkiye sahip olunmadığı için, kimi zaman kendileriyle ilgili yapılan tipleştirmeler dinlenilir

veya yapılıdır. Bilincin bu şekilde bir yönelimselliğinin bulunduğu durumlarda ilişki tipi türetilmiş nitelikte olduğundan Schutz'a göre (1976, ss. 43-51) kişi, onlar-yönelimlilik konumunda yer almaktadır.

Buraya kadar aktarılan bölümlerde, toplumsal dünyadaki iletişimde, kişilerarası iletişim sürecindeki aktörlerin amaç ve niyetlerini ifade ettikleri, bir anlam değiş-tokuş gerçekleştirdikleri ve ortaklaştıkları bir alan olması gerektiğinden bahsedildi. Peki, karşılıklı anlamın simgesel düzeyde paylaşılması için güdüsel ilgililiklerin ortaklığı yeterli midir? Eylemin bir karşılıklı anlama ile sonuçlanması ne gibi faktörler aracılığıyla mümkün olmaktadır? Schutz (1962, ss. 320-325), toplumsal ilişkide karşılıklı anlamın sözel ifadelerle aktarımının yanı sıra, iletişim aracı işlevi gören simgelere ihtiyaç olduğunun altını çizmektedir.²

Simgeler, eylemde bulunan aktörün belirli bir kişiye ya da ortamda bulunan herhangi bir kişi/kişilere yönelttiği, eylemden önce aktörün imgesel düzeyde bir ön-yorumlama aracı olarak yöneldiği iletişim araçlarıdır. Isaac Tuffour'a göre (2017, s. 54), "insanlar arasında anlamlı iletişimin sürdürülmesine aracılık etmesi yönüyle, simge her zaman için ya bir artefaktır ya da inşa edilmiş edim-nesnesidir". Gündelik yaşamda aktörlerin dünyasında bulunan her şeye anlam atfetmesi ile toplumsal yapının inşa edildiği ile ilgilenen mikro-sosyolojik yönelimli bir bakış açısına sahip olan Mead'e göre (2017) insanı diğer canlılardan ayıran önemli farklılıklar bulunmaktadır. Anlamlı insan ilişkileri olmaksızın toplumun mümkün olmadığını vurgulayan Mead, insanların basit tepkiler geliştirmekten öte, belirli durumlarda belirli tepkiler geliştirdiğini ve böylece davranışlarını değişen koşullara ve kişilere göre ayarlayabilmelerine dikkat çekmektedir. Bu iletişim sürecinde de bireylerin şeylere atfettikleri anlamın taşıyıcıları olan simgeler öne çıkmaktadır. Schutz'a göre toplumsal hayatta aktörlerin ortak simge sistemlerine sahip olması öncelikle

biyografik olarak belirlenmiş durumlarından ileri gelmektedir. Ortak sosyo-kültürel ve fiziksel çevre Schutz'a göre (2018, s. 122) atfedilen anlamı temsil eden simgelerin paylaşılması şeklinde yorumlanır ve bu durum ancak benzer ilgililik sistemlerine sahip olmakla mümkün olmaktadır.

Semboller, işaretler, simgeler iletilmek istenen anlamı taşıyan araçlardır. Bu araçların fiziksel görünümü aslında şeklidir. Herhangi bir şeklin anlamlı hale gelmesi yani simge veya sembol kabul edilmesi durumu ise tesadüfi değil insanların ya da insan topluluklarının anlam atfetmesi ile gerçekleşir.

Simgeler, belirli ilgililik sistemleri içerisindeki anlam atfedilen şeyleri yalnızca temsil etmez, aynı zamanda bu şeyleri/nesneleri/olayları/eylemleri/ tipleri tanımlar (Wallace & Wolf, 2012, ss. 285-287). Anlamlı iletişimin hem yüz yüze hem de aracılı iletişim sayesinde gerçekleşebildiği günümüz dijital çağında, anlam atfedilen semboller aracılığıyla karşılıklı anlam paylaşılabilir. Örneğin, cep telefonu zihnimizde belirli bir şekle sahip bir nesne olmasından öte bizi meşgul eden, sevdiğimiz kişilerle buluşturan, bilgi almamızı sağlayan, sanal gerçeklikte başka bir 'ben'in sunumuna olanak veren, zamandan kazanmamızı sağlayan, 'ben'i eğlendiren bir şey olarak da tanımlanabilir. Böylece cep telefonu bir forma sahip bir nesne olma özelliğinin yanı sıra bu nesneye yüklenen anlamı da çağrıştırmaktadır. Başka bir örnek verilmesi gerekirse, bir aktör bir arkadaşı ile yüz yüze ve işitsel olarak iletişim kurmuyor olabilir ancak cep telefonu aracılığı ile paylaşım yaptığı görsel ve yazılı sunumların içeriğini yorumlaması mümkün olabilmektedir.

Simgenin nesnel anlamı ile ifadesel işlevi arasındaki farklılık aktör açısından deneyimin bulunup bulunmaması ile ilgilidir. Bir şeyin bir simge olarak yorumlanması için simgenin ne ifade ettiğini ve kullanıcılarının hangi öznel deneyimleri

2 Schutz, Bruno Snell'in *Der Aufbau Der Sprache* başlıklı çalışmasında bedensel hareketin biçimlerine ilişkin geliştirdiği teorisinden bahsetmektedir. Çalışmaya göre aktörün amacını iletmesine aracılık eden bedensel jestleri içeren amaçsal hareket; herhangi bir amaç taşımaksızın gerçekleştirilen aktörün ne hissettiğini aktaran ifadesel hareket ile aktörün kim olduğuna veya kim gibi görünmek istediğine dair jestleri kapsayan taklitsel hareket iletişimde kişinin nasıl anlaşılacak istendiğine dair başvurduğu hareket biçimleridir (Schutz, 1962, s. 321).

sonucu ortaya çıktığını bilmek gereklidir. Gündelik yaşamda toplumdaki aktörlerin etkileşimleri sırasında şeyleri temsil eden anlam inşaları gerçekleştiğinden, bir simgenin ifadeyi işlevi etkileşim süreçleri devam ettiği sürece yeniden şekillenerek değişebilir. Schutz (2018, s. 122), simgenin ifadeyi işlevi açısından şu şekilde bir yorumlama yapmaktadır:

Bu yüzdendir ki her simge sistemi deneyimimizin bir şemasıdır. Bu iki farklı açıdan doğrudur. İlk olarak bu şema, ifadeyi bir şemadır, başka bir deyişle, simgeyi işaret ettiği şey açısından ya kendiliğinden söz konusu bir etkinlikte ya da imgelemde en azından bir kez kullanmış bulunmaktayım. İkinci olarak ise yorumlayıcı şemadır, bir başka deyişle, geçmişte zaten bir simgeyi işaret ettiği şeyin simgesi olarak yorumlanmış bulunmaktayım. Daha önceden de gösterildiği üzere, bu ayırım ancak başkalarının da aynı şekilde davrandığını bilerek, işaret sistemini bir yorumlayıcı şema olarak kabul edebileceğimden ötürü önemlidir.

Gündelik yaşam dünyasında bireyin etkileşimsel ilişkilerini gerçekleştirdiği araçlardan bir diğeri dildir. Bireyin bir düşünce sistemine sahip olması Mead'e göre dil aracılığıyla mümkün olmaktadır. Dil yalnızca insan eylemlerinin amaçlarını betimlemek amacıyla kullanılmaz, aynı zamanda deneyimlerin ifadeyi olarak aktarımı için de işlevsel bir araçtır (Creswell, 2018, s. 77). Diğer bir ifadeyle, bireyin biyolojik özelliklerinden jestlerinin anlamlı bir aktarımı dil aracılığıyla gerçekleşebilir (Mead, 2017, ss. 147-154). Ancak bireyin, ötekine yöneldiğinde anlamlı bir tepki alabilmesi için kendi jestlerinin ne anlama geldiğini bilmesi gereklidir. Ötekinin davranışı bir yönüyle kontrol etmek için kendi davranışını düzenleyen birey Mead'e göre diğerinin rolünü almaktadır. *Zihin, Benlik ve Toplum* (Mind, Self, and Society) başlığıyla ölümünden sonra notlarının düzenlenmesiyle yayınlanan kitabında Mead boksör örneğini vermektedir. Bir boksör rakibinin karşısında vuracakmış gibi yaptığı darbe hissini hem rakibinde hem de kendisinde oluşturur. Böylelikle tepkiyi zihinsel imgelemde yaratarak kendisini de diğerinin rolünü alımlar ve rakibinin vereceği tepkiye yönelik düşünür. İnsanlar toplumsal dünyada şeylere anlam yükleyerek eylemde bulunan, yaşam dünyalarında anlamlı semboller aracılığıyla etkileşim kurarak Mead'e göre benlik duygusu geliştirebilirler. Benlik duygusu sayesinde ötekine nasıl görüldüğünü

düşünürken aynaya bakarcasına kişi kendisini de görmüş olur, çünkü kendisine dışarıdan bir gözle bakarak hem kendisinin hem de ötekinin farkına varabilir.

Dilsel sunumu gerçekleştirilen konuşma ve yazı gibi eylemler, etkileşim devam ettiği sürece hem kişinin hem de muhatabının zihinsel yapısına ya da o esnadaki düşüncesine dair ipuçları vermektedir. Dil, söylemek istenenlerin iletilmesini sağlayan simge sistemlerindedir. Semboller ise, belirli tepkilere karşılık gelen dilsel ifadeleri kapsar, çünkü sembolün ne anlama geldiği bilgisi onu yaratan bireyler tarafından aktarılan kelimelerle açıklanır. Giddens'a göre (2013) 'dil'in iletişim aracı olmaktan başka önemli işlevleri de bulunmaktadır. Giddens (2013, s. 129) dil aracılığı ile iletişimin taraflarının hem söylenenler hem de kastedilen anlamlar ile ilgili yorumlama şemalarını kullanabildiklerini ve böylece özneler-arası anlam paylaşımının sağlandığından bahsetmektedir. Etkileşimin tarafları hem kendi bilinç akışları içerisinde düşüncelerini dil aracılığıyla aktarma hem de birbirlerinin ifadelerini yorumlama eyleminde bulunabilirler.

Dil ve konuşma kalıpları Goffman'da kişinin kendisini diğerlerine sunarken kullandığı 'kişisel vitrini' oluşturan unsurlardan biridir. Etkileşimdeki tarafların kendilerine ilişkin sunumu kişisel vitrin uyarıcıları aracılığıyla düzenlenir. Böylelikle kişi sunum aracı olarak kendisini kullanarak kendisine ilişkin izlenimler yaratabilirler. Sunuma ilişkin kurgulamanın mı yoksa gerçekliğin mi yansıtıldığı etkileşimdeki tarafların birbirlerini algılamalarında önemli bir detaydır. Nasıl ki başkalarının kendilerini belirli biçimlerde sunacağına dair bir beklenti varsa, alışıldığı üzere diğerlerinin yanındayken belli bilgileri iletme ve başka intibalar bırakmama yükümlülüğü de vardır (Goffman, 2018, s. 43). Sunulan ile sunulanın göze görünme tarzında farklılıkların olması ise genellikle dış gerçeklikle ilgili heterojen algılar oluşmasına bağlanmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Toplumsal dünyanın katılımcılarının kişilerarası ilişkilerinde nasıl bir iletişim yolunu tercih

ettikleri, kendileri hakkında bilgileri yüz yüze ve sanal iletişimde nasıl sundukları, toplumsal dünyayı yorumlamak adına kişilere ve nesnelere ilişkin hangi simge sistemlerini takip ettiklerini incelemek amacını taşıyan araştırmalara genel bir bilgilendirme sunmak amacıyla bu makalede alan literatüründe yaşam dünyası ve ilişkili kavramlar ele alınmıştır. Gündelik yaşam dünyasından hareketle toplumsal dünyada iletişim ve sunum üzerine odaklanılmış, aralarında nasıl bir ilişki olduğu irdelenmiştir. Bireyin öznel deneyimlerini kapsayan bilişsel süreçlerin somut bir gerçeklik yani anlam kazanması ile ilgili olan fenomenolojideki gündelik yaşam dünyası Alfred Schutz'un tanımlamasına göre tüm etkileşimlerin sürdüğü, tutum ve tavırların eylemler aracılığı ile sergilendiği alandır. Yaşam dünyasına ilişkin alan literatüründe yer alan bahsedilen kavramlar aracılığı ile toplumsal dünyada iletişim kurma, öz sunum ve iletişimde bırakılan izlenimler, etkileşimler sonucu oluşan algı ve izlenimlere aracılık eden dil, nesne-eşya gibi semboller ile yaşam dünyasında aktörün gerçekleştirdiği eylemler sembolik etkileşimcilik ve fenomenoloji çerçevesinden yorumlanmıştır. Toplumsal dünyada etkileşimlerde bulunan bireylerin öznel yaşantılardan hareketle inşa ettikleri anlamlara yönelerek anlamlı eylemler ile iletişim ve sunum arasında nasıl bir ilişki olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Öznel bakış açılarının bulunduğu etkileşimsel ilişkilerde deneyime ilişkin öznel bir yorumlama yapılmakla birlikte, dil ve konuşma kalıpları gibi kullanılan çeşitli simge sistemlerinin benzerliği ortak deneyim dünyası bilgisine ulaştırmaktadır. Belirli ilgililik sistemleri içerisinde anlam atfedilen şeyleri temsil eden sembollerin bilgisinin elde edilmesi gündelik yaşamda başkalarının gözlemleyerek inşa edilmiş anlamlara ulaşmaya aracılık edecek kaynaklardan biri olarak değerlendirilebilir. Gündelik yaşam dünyası kavramı aktörün deneyimlerinin biricikliğine vurgu yaparken özneler-arası sayısız etkileşim yaşayan aktörler deneyimlerine bağlı olarak stoklarındaki bilgiyi güncelleyebilir, dünyayı başkalarından farklı olarak yorumlama yoluna gidebilirler. Bu konu çerçevesinde yürütülecek araştırmalar

'yaşam dünyası' kavramından hareketle toplumsal dünyaya ilişkin daha somut bulgu ve değerlendirmelere ulaşılmasına aracılık etmesi bakımından önemli bulunmaktadır.

Günümüz dijital çağında kişinin başkalarının karşısına çıkması yüz yüze etkileşimlerin yanı sıra internet ağı aracılığıyla da gerçekleşmektedir. İletişim sunum ve yollarının başkalaştığı ve yeni teknolojiler sayesinde hem toplumsal hayatta hem de dijital mecrada çok hızlı dönüşümlerin yaşandığı bu dönemde bireyin gündelik yaşam dünyasındaki deneyimlerinin biricikliği daha fazla öne çıkmaktadır. Bu deneyimlerin aynı zamanda, bireyin toplumsal dünyada kullandığı iletişim yolları ve sunum biçimleri üzerinde önemli bir etkisi olduğu gözlenmektedir. Bu doğrultuda, makalede fenomenoloji ve sembolik etkileşim zemininde yapılacak araştırmalar için bir referans olması amacıyla literatürdeki temel yaklaşımlara ve kavramlara odaklanılmış, iletişim çalışmalarına temel olabilecek bilgiler sunulmaya çalışılmıştır. Sunulan derlemenin, iletişim alanında yürütülecek çalışmalar açısından internet ve dijital teknolojilerin gündelik yaşam deneyimlerini nasıl etkilediği, bireylerin dijital ortamdaki iletişimin yüz yüze iletişimden öz sunum ve izlenim yönetimi açısından nasıl farklılaştığı, dijital ortamlarda kullanılan sembollerin iletişimdeki rolü ve anlamları, dijital çağda bilgiyi edinme yolları gibi araştırma konularına kavramsal olarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Becker, H., & Dahlke, H. O. (1942). Max Scheler's sociology of knowledge. *Philosophy and Phenomenological Research*, 2(3), 310-322.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic interactionism: Perspective and method*. University of California Press.
- Cooley, C. H. (1902). *Human nature and the social order*. Scribner's.
- Cooley, C. H. (2005). *Social organization: A study of the larger mind* (4.). Transaction Publishers.

- Coulon, A. (2015). *Etnometodoloji* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Küre Yayınları.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev. Ed.). Siyasal Kitabevi.
- Durkheim, E. (1994). *Sosyolojik metodun kuralları* (E. Aytekin, Çev.). Sosyal Yayınlar.
- Garfinkel, H. (2014). *Etnometodolojide araştırmalar* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Heretik Yayınları.
- Giddens, A. (2013). *Sosyolojik yöntemin yeni kuralları* (Ü. Tatlıcan & B. Balkız, Çev.). Sentez Yayıncılık.
- Goffman, E. (2012). *Günlük yaşamda benliğin sunumu* (B. Cezar, Çev.). Metis Yayınları.
- Goffman, E. (2018). *Toplum içinde davranmak* (A. Bölükbaşı, Çev.). Heretik Yayınları.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel eylem kuramı* (M. Tüzel, Çev.). Kabcacı Yayınları.
- Husserl, E. (1970). *The crisis of European sciences and transcendental phenomenology* (D. Carr, Ed.). Northwestern University Press.
- Husserl, E. (1994). *Avrupa insanlığının krizi ve felsefe* (A. Sabuncuoğlu & Ö. Sözer, Çev.). AFA Yayınları.
- Husserl, E. (2017). *Fenomenoloji üzerine beş ders* (H. Tepe, Çev.). BilgeSu Yayınları.
- James, W. (2017). *Pragmatizm* (T. Karakaş, Çev.). İletişim Yayınları.
- Layder, D. (2019). *Sosyal teoriye giriş* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Küre Yayınları.
- Mead, G. H. (2017). *Zihin, benlik ve toplum* (Y. Erdem, Çev.). Heretik Yayınları.
- Park, R. E. (2018). *İnsan doğası: Sosyoloji bilimine giriş IV* (Ç. Taşkın, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Richir, M. (2007). Avrupa'nın krizi karşısında fenomenolojinin durumu. İçinde Ö. (Çev.) Albayrak, Ö. Sözer, & A. V. Turhan A. V. (Drl.), *Avrupa'nın Krizi* (ss. 101-115). Dost Yayınları.
- Schutz, A. (1962). *Collected papers I* (M. Natanson, Ed.). Nijhoff.
- Schutz, A. (1967). *The phenomenology of the social world* (G. Walsh & F. Lehnert, Ed.). Northwestern University Press.
- Schutz, A. (1970). *Collected papers III: Studies in phenomenological philosophy* (I. Schutz, Ed.). Nijhoff.
- Schutz, A. & Luckmann, T. (1974). *The structures of the Life-World* (R. M. Zaner & H. T. Engelhardt, Jr., Çev.). Heinemann.
- Schutz, A. (1976). *Collected papers II: Studies in social theory* (A. Brodersen, Ed.). Nijhoff.
- Schutz, A. (2018). *Fenomenoloji ve toplumsal ilişkiler* (A. Akan & S. Kesikoğlu, Çev.). Heretik Yayınları.
- Slattery, M. (2007). *Sosyolojide temel fikirler* (Ü. Tatlıcan & G. Demiriz, Çev.). Sentez Yayıncılık.
- Tuffour, I. (2017). A critical overview of interpretative phenomenological analysis: A contemporary qualitative research approach. *Journal of Healthcare Communications*, 2(4), 52-56.
- Uygur, N. (1998). *Edmund Husserl'de başkasının ben'i sorunu*. Yapı Kredi Yayınları.
- Wallace, R. A., & Wolf, A. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları* (L. Elburuz & M. R. Ayas, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Weber, M. (2012a). *Sosyal bilimlerin metodolojisi* (V. S. Öğüt, Çev.). Küre Yayınları.

Weber, M. (2012b). *Sosyolojinin temel kavramları* (M. Beyaztaş, Çev.). Yarın Yayınları.

Wolff, K. H. (1990). Fenomenoloji ve sosyoloji. İçinde T. Bottomore & R. Nisbet (Ed.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (ss. 509-571). V Yayınları.

A Review on Communication and Presentation in the Social World Based on the Everyday Life-World

Extended Abstract

Communication plays a central role both in the construction of individual meaning systems and in the processes of interpreting social reality. In this context, phenomenology and symbolic interactionism offer researchers a valuable approach to understanding the social world by focusing on individual subjective experiences and meanings. Particularly, considering the characteristics of the digital age in which we live, the impact of everyday life experiences on how individuals communicate, present themselves, and perceive others has become a fundamental focus of these approaches in social sciences. The study begins by presenting definitions of the concept of the "life-world" from different disciplines and addresses related concepts such as stock of knowledge, relevance, and typification. Within this conceptual framework, the effects of everyday life-worlds and experiences on action, communication, and presentation in the social world are discussed.

The concept of the life-world (German: Lebenswelt), first introduced in philosophy by Edmund Husserl (1970, 1994) and in sociology by Alfred Schutz (1967) at the beginning of the 20th century, has maintained its presence in the academic literature, particularly through the contributions of Jürgen Habermas (2001) in the 21st century. This study will approach the concept of the life-world as defined in sociology but will first briefly discuss Husserl's definition of the life-world as a philosophical foundation before shifting the focus to the interpretations and definitions provided by Schutz and Habermas in their respective works. Schutz's (1962) notion of the stock of knowledge illustrates a

framework shaped by individuals as they navigate social experiences and assimilate the information presented to them. As articulated by Giddens (2013), this stock of knowledge is often accepted uncritically and serves as a guiding reference point in communication processes.

Echoing the perspectives of Schutz and Giddens, it becomes apparent that the stock of knowledge is heterogeneous and shaped by the unique experiences of individuals. Individuals possess the agency to update their stock of knowledge based on prior experiences and may subject these stocks to scrutiny when confronted with novel encounters. However, the extent of this process varies depending on the individual's relevance system and societal expectations.

This article underscores the significance of relevance and typification within the social world. It examines the intergenerational transfer of knowledge and the interpretation of the social world by individuals using this reservoir. Emphasis is placed on how relevance and typification systems encompass both internal and externally imposed domains. Schutz's ideal types of knowledge distribution and acquisition are considered alongside Weber's ideal type concept (2012a). In essence, the importance of relevance and typification in understanding the social world is emphasized, as these processes intricately shape the life-worlds of individuals, providing a crucial framework for examining their interactions with society and analyzing social structures. Moreover, this article explores individuals' actions within the social world through the lens of renowned sociologists such as Mead (2017), Goffman (2012), Schutz (1970), and Weber (2012b). Mead's conceptualization of "I" and "me" elucidates how actions influence individuals' sense of autonomy and initiative, which in turn leads to changes in social structures. In sum, this study makes a substantial contribution to the field by synthesizing diverse theoretical frameworks to elucidate the complexity of individual actions in the social world and the profound impact of interpersonal interactions.

This article examines the concept of the lifeworld and related terminology in the literature, aiming to provide a comprehensive overview of research that focuses on how individuals in the social world navigate communication pathways in interpersonal relationships, present themselves in both face-to-face and virtual interactions, and use symbolic systems to interpret individuals and objects in the social world. The analysis begins with the everyday life-world and focuses on communication and presentation in the social world, as well as the relationship between them. In phenomenology, the life-world concerns cognitive processes encompassing subjective experiences. Alfred Schutz describes the life-world as the space where all interactions occur and where attitudes and behaviors are expressed through actions. The concepts discussed in the literature on the life-world are employed to interpret communication, self-presentation, and the impressions formed during communication through the frameworks of symbolic interactionism and phenomenology. This interpretation considers the role of symbols, such as language and objects, in the actions performed by individuals in their everyday life-world.

In today's digital era, individuals present themselves not only through face-to-face interactions but also through the internet. In this time of diversified communication methods and rapid transformations in social life and digital media driven by new technologies, it is essential to examine the implications of these changes, particularly as the uniqueness of an individual's experiences in the everyday life-world becomes more prominent. Concurrently, it is evident that these experiences have a significant impact on the communication methods and presentation formats employed by individuals in the social world. In this regard, the article focuses on fundamental approaches and concepts in the literature to serve as a reference for research conducted within the frameworks of phenomenology and symbolic interactionism, aiming to provide basic information that could contribute to communication studies. It is anticipated that this study will make a conceptual contribution to research topics in

the field of communication, such as how the internet and digital technologies affect daily life experiences, how individuals' communication in the digital environment differs from face-to-face communication in terms of self-presentation and impression management, the roles and meanings of symbols used in digital environments, and the ways of acquiring information in the digital age.

Yazar Bilgileri

Author details

“(Sorumlu Yazar **Corresponding Author**) Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Yeni Medya ve İletişim, gulden.demir@nisantasi.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6028-5496

Destekleyen Kurum/Kuruluşlar Supporting-Sponsor

Institutions or Organizations:

Herhangi bir kurum/kuruluştan destek alınmamıştır. None

Çıkar Çatışması

Conflict of Interest

Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. None

Kaynak Göstermek İçin

To Cite This Article

Demir, G. (2024). Gündelik yaşam dünyasından hareketle toplumsal dünyada iletişim ve sunum üzerine bir inceleme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (68), 150-169. <https://doi.org/10.47998/ikad.1441996>